

**İMAM ŞAFİİ’NİN “CİMA’Ü’L-İLİM” ADLI ESERİ VE
SÜNNET’İN BAĞLAYICILIĞI KONUSUNDAKİ
MÜNAZARASI**

Doç. Dr. Hasan TANRIVERDİ¹

ÖZET

Bu makalede İmam Şafii’nin “Cima’ü’l-İlim adlı eseri hakkında kısaca bilgi verilmekte ve bu eserde yer alan, İmam Şafii’nin –bir alimle yaptığı- sünnetin bağlayıcılığı konusundaki münazarası ele alınıp değerlendirilmektedir. Sünnet, İslam hukukunun ikinci kaynağı olması hasebiyle, çok önemli bir yere sahiptir. Günümüzde sünnetin bağlayıcılığını tartışanların varlığı bilinmektedir. Ancak imamlar döneminde bu görüşü savunanların firkalar halinde varlığı pek bilinmemektedir. Bu eserde yer alan münazaranın bu açıdan da önemli bir yere sahip olacağı kanaatindeyim.

ANAHTAR KELİMELER

İslam Hukuku, Sünnet, Cima’ü’l-İlim, İmam Şafii

¹ D.Ü Hukuk Fakültesi Hukuk Tarihi Anabilim Dalı

GİRİŞ

İslam Hukuku, tarihimizde yüzyıllarca uygulanmıştır ve dolayısıyla hukuk tarihimizde önemli bir yere sahiptir. Kitab (Kur'an-ı Kerim) ve Sünnet (Peygamberin söz ve davranışları) İslam hukukunun temel iki kaynağıdır. İslam hukuku kaynaklarını "İttifakla kabul edilen kaynaklar" ve "İhtilafli olan kaynaklar" diye ikiye ayıran İslam hukukçuları, Kitab ve Sünnet'e "İttifakla kabul edilen kaynaklar" arasında ve ilk iki sırada yer vermişlerdir. Birinci sırada yer alan Kitab gibi, ikinci sırada yer alan Sünnet de –içerdiği hükümler bakımından– bağlayıcı kabul edilmiştir. Günümüzde, Sünnet'in bağlayıcılığını kabul etmeyen ve bu konuyu gündeme getirip tartışmaya açanların olduğu bilinmektedir. Ancak, imamlar dönemi diye adlandırılan ve İmam Şafii'nin hayatta olduğu o dönemde de Sünnet'in bağlayıcılığını kabul etmeyen bir fırkanın olduğu fazla bilinmemektedir. İşte İmam Şafii'nin "Sünnet'in Bağlayıcılığı" konusunda bu fırkaya mensup bir alimle yaptığı münazara, tarihi bir belge olarak "Cima'ü'l-İlim" adlı eserinde yer almaktadır.

Bu makalemizde İmam Şafii'nin münazarasını detaylı bir şekilde ele alıp değerlendireceğiz. Karşılıklı soru-cevap şeklinde olan bu münazarayı değerlendirirken, her iki tarafın da görüşlerini detaylı bir şekilde ortaya koymakla beraber, özellikle söz konusu alimin eleştiri ve sorularına İmam Şafii'nin verdiği cevaplar ve gösterdiği gerekçeler üzerinde daha fazla durmaya çalışacağız.

Asıl konumuz olan "münazara"ya geçmeden önce, İmam Şafii'nin "Cima'ü'l-İlim" adlı eseri konusunda bilgi vermemiz uygun olacaktır.

A- İMAM ŞAFİİ'NİN “CİMA'Ü'L-İLİM” ADLI ESERİ²

İmam Şafii'nin bu eseri hakkında gerekli bilgileri verebilmemiz için, adı,içeriği ve İmam Şafii'ye aidiyeti konularına değinmemiz gerekir.

a) Eserin Adı ve İçeriği

Arapça lügat kaynaklarına göre; herhangi bir şeyin “cima”ı demek, onun “aslı, kaynağı ve çıkış yeri” demektir. Nitekim “İçki günahın cima'ıdır” denildiğinde bu anlam kastedilmiştir. Hasan el-Basri de “Ehva (nefsi istek ve arzular) dan korununuz, çünkü onların cima'ı (aslı, kaynağı ve çıkış yeri) dalalettir, miadı (varacağı yer) da ateştir.” demiştir.³ Buna göre, “Cima'ü'l-İlim” adı da “İlmin aslı, kaynağı ve çıkış yeri” anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, bu kitapta yer alan konuların, ilim açısından (özellikle İslam hukuku açısından) asıl ve kaynak niteliğinde konular olarak kabul edildiği anlaşılmaktadır.

Bu eserin adında “Cima” kelimesi kullanıldığı gibi, İmam Şafii'nin el-Ümm adlı eserinin belirli konu başlıklarında da bu kelimenin kullanıldığı görülmektedir; Cima'ü Mevakiti's-Salat (Namaz Vakitlerinin Cima'ı), Cima'ü'l-Ezan (Ezan'ın Cima'ı), Cima'ü Farzi'z-Zekat (Zekat Farzının Cima'ı), Cima'ü'l-İkrar (İkrarın

² Bu eser Darü'l-Kütübi'l-İlmiye tarafından Beyrut'ta H.1405 yılında yayınlanmıştır. Biz de makalemizde bu basımı esas aldık.

³ İbn Manzur, Lisanü'l-arab, 8/53 Cevheri, es-Sihah fi'l-Lügat s. 101 Zebidi, Tacü'l-Arus, s. 5160

Cima'ı) vb⁴. Bunların tümünde de Cima' kelimesinin “asıl”, “kaynak” ve “çıkış yeri” anlamlarında kullanıldığı görülmektedir.

Kitapta yer alan konuları üç ana başlıkta verebiliriz.

1. Sünnet'in bağlayıcılığını kabul etmeyen fırkanın görüşü.
2. Allah'ın farizaları
3. Peygamber'in nehiyleri (yasakları)

Bizim makalemizin konusu, birinci ana başlıkta yer alan konudur. Bu başlık altında, söz konusu fırkanın görüşü müstakil olarak yazılmamıştır. İmam Şafii'nin bu fırkadan önemli bir şahsiyetle yaptığı münazara detaylı bir şekilde aktarılarak fırkanın görüşü de dile getirilmiş olmaktadır.

b) Eserin İmam Şafii'ye Aidiyeti

İmam Muhammed bin İdris eş-Şafii (H. 150- 204) hem Mekke'de hem Bağdat'ta hem de Mısır'da kitap yazmıştır. Sadece İslam Hukuku Metodolojisi (Usulü'l-Fıkıh) ile ilgili yazdığı kitaplar hakkında Bedrüddin ez- Zerkeşi (H.745-794 / M.1344-1392) şöyle der: “ İslam hukuku metodolojisi hakkında ilk eser yazan kişi Şafii'dir. Bu alanda şu kitapları yazmıştır; er-Risale, Ahkamü'l-Kur'an, İhtilafü'l-Hadis, İptalü'l-İstihsan, Cima'ü'l-İlim ve Kıyas.⁵ Görüldüğü gibi Cima'ü'l-İlim adlı eser de, İmam Şafii'nin İslam hukuku metodolojisi ile ilgili yazdığı kitaplar arasında yer almaktadır. İmam Şafii'nin eserlerini bize aktaran Rabi' b. Süleyman el-Muradi'dir.(H.174-270) İmam Şafii Mısır'a gittiğinde Rabi' b. Süleyman, Amr b. el-As Camii'nde

⁴ Şafii, el-Ümm. 1/71, 82, 2/70, 3/236

⁵ İmam Şafii'nin er-Risale adlı kitabını tahkik ve şerh eden Ahmed Muhammed Şakir, Zerkeşi'nin el yazması el-Bahrü'l-Muhit Fi'l-Usul adlı kitabından naklen. Bkz. er-Risale s.1.

müezzinlik yapmaktadır. Kur'an-ı Kerimi farklı kıraatlarla okuyabildiği gibi güzel bir yazı ile de yazabilmektedir. Bu güzel ve mükemmel yetenekleri onda gören İmam Şafii, onu kendine özel öğrenci (Tilmiz-ı Has) olarak kabul eder. İmam Şafii'nin eserlerinin büyük bir kısmını kendisinden ders alarak öğrenen Rabi' b. Süleyman, bir kısmını da ders alarak öğrendiği gibi hocası tarafından kendisine yazdırıldığını ve bir kısmının da ders almaksızın sadece kendisine yazdırıldığını açıkça ifade etmektedir.⁶ İmam Şafii'ye ait olan bir diğer kitabı da nasıl yazdığını şöyle ifade eder: “Şafii'nin kendi el yazısıyla yazdığı nüshadan bu kitabı yazdık.”⁷

İmam Şafii, Cima'ü'l-İlim adlı eserini meşhur Kitabı er-Risale'den sonra yazmıştır. Bunu Cima'ü'l-İlim adlı beserinde kullandığı şu cümleden çıkarabiliyoruz: “Burada ve bundan önceki malum kitabımız (el-Kitab) da dile getirdiklerimizde, onların aleyhine hüccet olacak delil vardır.”⁸ İhtilafu Malik adlı eserini ise Cima'ü'l-İlim'den sonra yazmıştır, çünkü bu eserde şöyle demektedir; “Bu hücceti Cima'ü'l-İlim kitabında yazdım...”⁹ İhtilafü'l-Hadis adlı eserini de Cima'ü'l-İlim'den sonra yazmıştır, çünkü bu eserde de şöyle bir cümle geçmektedir; “...Cima'ü'l-İlim kitabında yazdım.”¹⁰

İmam Şafii'nin el-Ümm adlı kitabında şöyle bir cümle yer almaktadır; “ (Hicri) 207 yılında Mısır'da, Rabi' b. Süleyman,

⁶ Bu ifadeler için bkz. Şafii, el-Ümm, 1/110, 280. 3/221, 228. 4/59, 118, 120. 6/181

⁷ Şafii', el-Ümm, 4/89

⁸ Şafii', Cimaü'l-İlim, s. 24 İmam Şafii, er-Risale kitabı için “Kitabuna” veya “Kitabı” tabirini kullanmıştır. Bkz. er-Risale, s. 32, 111, 259

⁹ Şafii, el-Ümm, 7/191

¹⁰ Şafii, İhtilafü'l-Hadis. s.476

Muhammed b. İdris eş-Şafii'nindediğini bize haber verdi.”¹¹ Bu cümleyi değerlendirdiğimizde şu önemli tespitlere varabiliyoruz,

1. “Hicri 207 yılında” ifadesinin el-Ümm adlı kitapta yer alması, bu kitabın İmam Şafii'nin vefatından sonra yazıldığını göstermektedir, çünkü İmam Şafii'nin vefat yılı H.204 tür.
2. “Rabi' b. Süleyman,.....bize haber verdi.” cümlesi burada ve kitabın bir çok yerinde yer aldığı gibi¹², er-Risale¹³, İhtilafu Malik¹⁴ ve makalemizin konusu olan Cima'ü'l-İlim¹⁵ adlı kitabında da yer almıştır. Bu da, İmam Şafii'nin eserlerinin doğrudan Rabi' b. Süleyman tarafından değil onun da öğrencileri tarafından yazıldığını göstermektedir.

Rabi' b. Süleyman hakkında son olarak şu noktayı dile getirmek gerekir; İmam Şafii'nin vefatından sonra, Rabi' b. Süleyman yaklaşık yetmiş yıl daha yaşamıştır ve İmam Şafii'nin ilmini ondan öğrenmek ve kitaplarını onun yanında okumak için nice ilim talep eden insanlar değişik memleketlerden Mısır'a gelmişlerdir. Bütün bunlar dikkate alındığında, İmam Şafii'nin, bu özel öğrencisi için söylediği “Sen benim kitaplarımı en çok rivayet eden (yegane) kişisin.”¹⁶ cümlesinin tam anlamıyla gerçekleştiği görülmektedir.

¹¹ Şafii, el-Ümm, 2/109

¹² Şafii, el-Ümm, 1/3, 55, 78, 2/3, 105, 109, 202, 3/69, 186, 228, 4/5, 11, 70, 125, 5/23, 189, 285, 6/90, 181, 7/44, 286, 306, 8/13.vd.

¹³ Şafii, er-Risale, s. 79, 80, 205, 390.

¹⁴ Şafii, İhtilafü'l-Hadis, s.475, 489, 517, 537.

¹⁵ Şafii, Cima'ü'l-İlim, s. 7, 73, 81. Bu eserde ana başlık olarak zaten üç konu geçmektedir ve her konunun başında bu cümle yer aldığı görülmektedir.

¹⁶ Bkz. Şirbini, Mügni'l-Mühtaç, 1/46.

B. İMAM ŞAFİİ'NİN SÜNNET'İN BAĞLAYICILIĞI KONUSUNDAKİ MÜNAZARASI

İmam Şafii', Cima'ü'l-İlim adlı eserinde her ne kadar üç ayrı başlık altında üç ayrı konu işlemiş ise de onun için en önemli konu "Sünnet'in bağlayıcılığı" konusudur. Çünkü kitabın girişinde –yani asıl konu başlıklarına geçmeden- Sünnet'in bağlayıcılığı konusuna değinmekte ve şu cümleleri kullanmaktadır; "Hem insanlar tarafından alim kabul edilen veya ben alimim diyen hem de "Allah'ın, peygamberinin emrine tabi olmayı ve hükmüne teslim olmayı farz etmesi" konusunda muhalefet eden hiçbir kimse duymadım. Kesinlikle Allah (cc), ondan sonra hiç kimseye ona tabi olmaktan başka bir alternatif bırakmamıştır."¹⁷

Konuyu daha açık dile getirmek amacıyla İmam Şafii cümlelerine şöyle devam eder; "Allah'ın kitabı ve Peygamberinin sünneti (söz ve davranışları) dışında hiçbir görüş mutlak bağlayıcı değildir ve onların dışındakiler de onlara tabidir (onlara aykırı olamazlar).

İmam Şafii'nin, kullandığı bu cümlelerden asıl amacı, sünnetin bağlayıcı olduğu konusunun genel olarak İslam alimleri tarafından kabul edildiğini dile getirmektir. Bunu ifade ettikten sonra, muhalif bir grubun varlığından bahsederek şöyle der: "Ancak –Ehl-i Kelam'dan- bir fırka müstesna, onların görüşünün nasıl olduğunu inşallah size bahsedeceğim."¹⁸

¹⁷ Şafii, Cima'ü'l-İlim, s.8

¹⁸ Bkz. a.g.e. s.9

a) İmam Şafii'nin Münazarası

İmam Şafii', bu girişten sonra birinci başlık olarak “ Ahbarın (Sünnetin) Tümünü Reddeden Fırkanın Görüşü” başlığını açarak doğrudan münazara konusuna girmiş ve karşılıklı soru-cevap şeklinde aktarmıştır. Münazarayı aktarmaya, karşı fırkanın temsilcisi olan kişinin¹⁹ kendisine yönelttiği uzun bir soruyla başlar. Biz de aynı soruyu olduğu gibi aktarıyoruz.

Soru; “Sen Arapsın, Kur'an da Arap lisanıyla nazil olmuş ve sen onun ne kadar titizlikle korunduğunu en iyi bilensin. Kur'an'da Allah'ın gönderdiği farizalar vardır. Eğer (Müslüman) bir kişinin o farizalardan birinde şüphesi olursa ondan tövbeyi talep edersin. Többe etmezse cezaya karar verirsin. Allah (cc) Kur'an'da –Kur'an ile ilgili- şöyle buyurmuştur: “..her şeyi açıklayıcı olarak..” (Nahl:89) Sen veya bir başkası, Allah'ın farz kıldığı bir şey konusunda nasıl olur da bazen “Oradaki farz geneldir.” bazen “Oradaki farz özeldir.” bazen “Oradaki emir farziyeti ifade eder.” bazen de “Oradaki emir delaleti ifade eder.” ve hatta bazen “...ibahe ifade eder.” diyebiliyorsunuz.

Bu ayırımı dayanak olarak da çoğu zaman, bir adamın diğerinden onun da diğerinden ve onun da Peygamber'(sav)den rivayet ettiği bir, iki veya üç hadise dayanıyorsunuz.

Ayrıca seni ve senin çizginde olanları şöyle gördüm; siz bu ravileri –sadık ve hafız kabul etmekle beraber- hadislerinde hatadan ve unutkanlıktan beri (masum) kabul etmiyorsunuz. Hatta onlardan

¹⁹ İmam Şafii, bu kişi hakkında “Arkadaşlarının mezhebi konusunda alim kabul edilen bir kişi” demektedir. Ancak bu kişinin ismini vermemektedir. Bkz. Cima'ü'l-İlim, s. 11 Bundan dolayı, biz de bu kişiyi isim vermeden soyut olarak “Alim” diye gösteriyoruz.

bazıları için “Falan adam bu hadiste hata yapmıştır.”, “Falan adam şu hadiste hata yapmıştır.” dediğinizi gördüm.

(Son olarak) sizin şöyle düşündüğünüzü görüyorum; eğer bir adam, ona dayanıp da helal veya haram hükmünü verdiğiniz bir hadis için “Hata yapmışsınız, Peygamber (sav) bunu söylememiştir. Bu, belirli insanların düşünce (ve söz)leridir.” veya “Kim size söylemiş ise (rivayeten), siz onun yalancısı olmuşsunuz.” veya raviyi inkar ederek “Kim size söylemiş (rivayet etmiş) ?!” derse, siz o adamdan tövbe talep etmiyorsunuz ve ona “Söylediklerin ne kadar kötü şeylerdir.” demekten öteye gitmiyorsunuz.

Acaba, sizin de dile getirdiğiniz konumda olan kişilerin haberlerine dayanarak, bir kişinin Kur’an’ın hükümlerinden bir şey ile onun zahiri arasında ayırma gitmesi yerinde olur mu ? Siz onların haberlerini Allah’ın Kitabının yerine koyuyorsunuz ve onlara dayanarak serbestlik veya yasak getiriyorsunuz.”²⁰

Cevap: İmam Şafii bu soruya şöyle cevap verir. “Biz ancak ya (kesin bilgiye dayanan) Kur’an’a, ya da doğru habere (sahih sünnete) ya da kıyasa dayanarak hüküm veririz. Hükmün kaynakları bizde farklıdır. Her ne kadar bunlardan herhangi birine dayanarak hüküm veriyor isek de, bazıları diğerlerinden daha sağlamdır. Mesela; kişinin ikrarı, şahitlerin ifadeleri veya kişinin yeminden çekinip hasmının yemin etmesi, vereceğim bir hüküm için dayanak olabilir. Ama ikrar şahitlerin ifadelerinden daha sağlam olduğu gibi, şahitlerin ifadeleri de kişinin yeminden çekinip hasmının yemin etmesinden daha sağlamdır.

²⁰ Şafii; Cima’ü'l-İlim, s. 12, 13

Görüldüğü gibi, verilecek hüküm aynı ise de dayanakların sağlamlıkları farklıdır.”²¹

İmam Şafii'nin verdiği bu cevapla tatmin olmadığı görülen rakibi, bu sefer şu şekilde sorusunu sormuştur.

Soru: “Hem onlar (raviler) hakkında hem de onların haberlerini kabul ettiğinizde sizin konumunuz hakkında daha önce dile getirdiklerim sabit iken, onların haberlerini kabul etmeyenlere karşı sizin hüccetiniz (dayanacağınız gerekçe) nedir ?”

Cevap: İmam Şafii, bu soruya karşılık, onların haberlerinden doğruluğuna inanmadığı hiç bir şeyi kabul etmediğini dile getirerek, “Eğer bir kişi, Allah'ın Kitabının dilini ve dolayısıyla Allah'ın hükümlerini biliyorsa, bu bilgisi onu hem doğru insanların peygamber(sav)den naklettiği haberleri kabul etmeye hem de Allah'ın hükümleri ile Peygamber'in gösterdikleri hükümler arasındaki farkı görmeye ve dolayısıyla da Peygamber'in konumunu öğrenmeye götürecektir.”²² diye cevap vermektedir.

Rakip alimin “Hatırlıyorsan bir şey dile getir.” Talebine karşılık, İmam Şafii şu ayeti okur: “Ümmilere içlerinden, kendilerine ayetlerini okuyan, onları temizleyen, onlara Kitabı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderen odur.” (Cum'a: 2)

İmam Şafii, bu ayeti dile getirdikten sonra, aralarında kısa bazı soru ve cevaplar geçer. Biz bunları özüne dokunmadan, daha açık cümlelerle aktarıyoruz.²³

²¹ Bkz. a.g.e. s. 13

²² Bkz. a.g.e. s. 14

²³ Şafii, Cima'ü'l-İlim, s.15, 16

Alim: “Kitab”tan kastedilen “Allah’ın Kitabı”dır, bunu biliyoruz.
“Hikmet” nedir ?

İmam Şafii: Peygamber’in Sünnet’idir.

Alim: “..onlara Kitab’ı ve hikmeti öğreten..” ifadesinden, “ Onlara genel olarak Kitab’ı ve özel olarak da Hikmet’i (yani içindeki hükümleri) öğreten” diye anlam çıkarmamız mühtemel midir ?

İmam Şafii: Namaz, hac, zekat ve diğer farizalar hakkında Allah (cc) genel bilgiler vermiş iken, peygamberin bu konularda detaylı açıklama yapması gibi bir açıklama mı kast ediyorsun ? Böylece Allah (cc), farizalarını genel bir şekilde kendisi bildirmiş iken keyfiyetlerini peygamberinin diliyle açıklamış olmaktadır.

Alim: Ayetteki ifade bunu verebilmektedir.

İmam Şafii: Eğer bunu kabul edersen, Hikmet de Kitab konumunda olacaktır. Çünkü her ikisine de ulaşmanın tek yolu, peygamberden nakledilen haberlerdir.

Alim: Eğer her ikisinin de aynı anlamı ifade ettiğini ve dolayısıyla ifadede tekrar olduğunu düşünürsem ?

İmam Şafii: “Kitab ve Hikmet” denildiğinde, her ikisinin ayrı ayrı şeyleri ifade etmeleri mi daha iyi yoksa aynı şeyleri ifade etmeleri mi daha iyidir ?

Münazarada karşı tarafın bu soruya verdiği cevap yer almamaktadır ve dolayısıyla sustuğu anlaşılmaktadır. Bunun üzerine İmam Şafii, şöyle devam eder; Kur’an’da, bizim söylediklerimizin doğruluğuna ve sizin söylediklerinizin yanlışlığına daha açık delalet eden ayet mevcuttur.

Alim: Hangisidir ?

İmam Şafii: Allah (cc) (peygamberin eşlerine hitaben) buyurmuş ki “Evlerinizde okunan Allah’ın ayetlerini ve hikmeti hatırlayın. Şüphesiz Allah her şeyin içyüzünü bilendir ve her şeyden haberi olandır.” (Ahzab: 34) Böylece, onların evlerinde iki şeyin okunduğunu bildirmiş olmaktadır.

Alim: Kur’an okunur da hikmet nasıl okunur ?

İmam Şafii: Evlerinde Kur’an okunduğu gibi sünnet de okunur.

Alim: Bu ayet, hikmetin Kur’an’dan başka bir şey olduğu konusunda önceki ayetten daha açıktır.

İmam Şafii: Allah (cc), peygamberine tabi olmayı bize farz kılmıştır.

Alim: Nerede ?

İmam Şafii: Allah (cc) şöyle buyurmuştur: “Hayır, Rabbine andolsun ki aralarında çıkan anlaşmazlık konusunda seni hakem kılıp sonra da verdiği hükümden içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın (onu) tam manasıyla kabullenmedikçe iman etmiş olmazlar.” (Nisa:65)

Yine buyurmuş ki “Peygambere itaat eden Allah’a itaat etmiş olur.”(Nisa:80)

Başka bir ayette de şöyle buyurmuştur: “Bu sebeple, onun emrine aykırı davrananlar, başlarına bir bela gelmesinden veya kendilerine çok elemli bir azap isabet etmesinden sakınsınlar.”(Nur:63)

Alim: Bizim için “Hikmet peygamberin sünnetidir.” demekten daha güzel/daha yakışır bir şey yoktur.

İmam Şafii: Allah (cc) onun emrine tabi olmayı bize farz kılmış ve şöyle buyurmuştur: “Peygamber size ne verdiyse onu alın ve size ne yasakladıysa ondan sakının.”(Haşr:7)

Alim: Allah, onun bize emrettiğine uymamızın ve sakındırdığından da sakınmamızın bize farz olduğunu Kur'an'da kesinlikle açıklamış olmaktadır.

İmam Şafii: Bize ve bizden önce ve sonra olanlar üzerindeki farz aynı mıdır ?

Alim: Evet.

İmam Şafii: Eğer Allah, peygamberinin emrine tabi ölmeyi bize farz kılmışsa, bu farzın yerine getirilmesini sağlayacak şeye de bizi götürmüş olmuyor mu ?

Alim: Evet.

İmam Şafii: Peygamberi görmeyen kişilerin, Peygamberin emirlerine uyma konusundaki Allah'ın farzını yerine getirmek için, ondan nakledilen haberler dışında başka bir yol var mıdır ?

İmam Şafii, münazarasına şöyle devam eder: "Nasih (bir önceki hükmü uygulamadan kaldıran ayet) ile mensuh (hükmü uygulamadan kaldırılan ayet) konusunda da aynı durum mevcuttur."²⁴

Alim: O konuda da bir örnek verebilir misin?

İmam Şafii: Allah (cc) şöyle buyurmuştur: "Birinize ölüm geldiği zaman, eğer bir mal bırakacaksa anaya, babaya, yakınlarına uygun bir biçimde vasiyet etmek Allah'tan korkanlar üzerine bir borçtur."(Bakara:180) Faraiz (mal paylaşımı) konusunda ise şöyle buyuruyor: "Ölenin çocuğu varsa, ana babasından her birinin mirastan altıda bir hissesi vardır. Eğer çocuk yok da ana babası ona varis olmuş ise, anasına üçte bir düşer. Eğer ölenin kardeşleri varsa, anasına altıda bir düşer." (Nisa:11) Biz, faraiz ayetinin ana-baba ve akrabalara

²⁴ Şafii, Cima'ü'l-İlim, s. 18

vasiyeti neshettiğini peygamberden gelen haberden öğrenmiş oluyoruz. Eğer biz Haber (hadis)i kabul etmeyenlerden olsaydık, biri “Vasiyet ayeti faraiz ayetini neshetmiştir.” deseydi, biz ona karşı “Peygamberden gelen haberler(Sünnet)” dışında bir delil bulabilir miydik ?

Alim: Gerçekten hüccet açık/delil ikna edici olmuştur. Bundan dolayı, herhangi bir zorluk veya sıkıntı hissetmeden, eski görüşümden vazgeçip hak gördüğüm görüşü kabul ediyorum.

Ancak, Kur’an’da geçen genel bir ifadeyi nasıl bazen genel bazen de özel yaparsınız ?

İmam Şafii: Arap lisanı geniştir. Bazen genel bir ifade kullanırsın ama özel bir anlamı kastedersin. Bu görüşü dile getirirken de bağlayıcı delillere dayanıyorum. Aynı durum Kur’an’da da mevcuttur ve bu durum bazen Kur’an’da bazen de sünnette açıklanmıştır.

Alim: Bundan bir örnek verebilir misin ?

İmam Şafii: Allah (cc) şöyle buyurmuştur; “Allah her şeyin yaratıcısıdır.”(Zümer:62) Buradaki “her şey” ifadesi genel olduğu gibi, kastedilen anlamı da geneldir.

Başka bir ayette ise şöyle buyurmuştur:”Ey İnsanlar! Doğrusu biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık ve birbirinizle tanışasınız diye sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık. Muhakkak ki Allah yanında sizin en değerli olanınız, ona karşı en çok takvalı olanınızdır...”(Hucurat:13) Ayette yer alan “ sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık” ifadesindeki “sizi” kelimesi genel anlamlıdır ve genel anlamda da kullanılmıştır. Oysa aynı ayetteki “sizin en değerliniz” ifadesinde yer alan “sizin” kelimesi genel anlamda değil özel anlamda kullanılmıştır. Çünkü

takvalı olup olmama ancak ergin ve akıl sahibi insanlar için söz konusu olup bütün insanlar için değildir.

Allah (cc) başka bir ayette de şöyle buyurmuştur: “Ey İnsanlar! (size) bir misal verildi, şimdi onu dinleyin; Allah’ı bırakıp da yalvardıklarınız (taptıklarınız) bunun için bir araya gelseler bile bir sineği dahi yaratamazlar.”(Hac:73) Herkes bunu bilmektedir ki, peygamber zamanındaki bütün insanlar putperest değildi, çünkü içlerinde müminler de vardı. Öyle ise, ayetin başında yer alan “Ey İnsanlar” ifadesinden de sadece putperest olanlar kastedilmiştir.²⁵

Alim: O da tümüyle aynen dediğin gibidir. Fakat, Kur’an’da ondan özel anlam kastedildiğine dair bir delil bulunmayan ve kendisi Kur’an’da yer alan genel bir ifade için bir örnek verip açıklayabilir misiniz?

İmam Şafii: Allah namazı farz kılmıştır. Bunun bütün insanları kapsadığını kabul ediyor musun?

Alim: Evet

İmam Şafii: Özel günlerinde olan bayanların bunun dışında olduğunu kabul ediyor musun?

Alim: Evet

İmam Şafii: Zekatın –Kur’an’da- bütün malları kapsayacak şekilde genel zikredildiğini, oysa bazı malların kapsamdan çıkarıldığını kabul ediyor musun?

Alim: Evet

²⁵ İmam Şafii, bu cümleden sonra “Kitabımda (er-Risale kastedilmektedir) yazdıklarımın bazı şeyler onun için dile getirdim.” demektedir. Buda er-Risale’nin daha önce yazıldığını göstermektedir. Bkz. Cima’ü’l-İlim. S. 20

İmam Şafii: Ana-babaya vasiyetin faraiz ile neshedildiğini kabul ediyor musun?

Alim: Evet

İmam Şafii: Kur'an'da babalara ve analara miras payı verilirken genel ifade kullanılmıştır, oysa Müslümanlar, "kafir"i "Müslüman"a ve "katil olan kişi"yi de katlettiği kişiye –sünnete dayanarak- varis yapmamışlardır.

Alim: Evet, ama biz bunların bir kısmına katılıyoruz.

İmam Şafii: Katıldığınız kısma, neye dayanarak katılıyorsunuz?

Alim: Sünnete. Çünkü o konuda Kur'an'da açık bir hüküm yoktur.

İmam Şafii: O zaman senin için (.konu).. açıklığa kavuşmuştur.

Alim: Evet. Şimdiye kadar bundan farklı düşünüyordum. Ama artık bu düşüncenin hatalı olduğu benim için açıktır. Bu hatalı düşüncede de iki fırka mevcuttur.

Birinci Fırka: Bu fırka, hiç bir haber (hadis)i kabul etmezler, oysa bu konuda Allah'ın Kitabında yeterli açıklama mevcuttur.

İmam Şafii: Bunlar, bu düşüncelerinden dolayı, neleri söylemek zorunda kaldılar?

Alim: Büyük hataları, onları büyük hatalara sevk etti. Mesela şöyle dediler: "Her kim, namaz denilebilecek bir şey yaparsa veya zekat denilebilecek bir şey yaparsa, üzerindeki farzı eda etmiştir. Bunun için belirli bir vakit de yoktur, her gün iki rek'at namaz kılması bile yeterlidir. Bunlar genel kural olarak şunu söylediler: "Allah'ın Kitabında yer almayan bir konu, hiç kimse üzerine farz olamaz."²⁶

²⁶ Şafii, Cima'ü'l-İlim, s. 22

İkinci Fırka: Bu fırka ise şöyle der: “Eğer Haber (Hadis)in içerdiği bilgi, Kur’an’da da yer alıyorsa o haberi kabul ederiz, yoksa kabul etmeyiz.” Görüldüğü gibi, bu fırka da, Kur’an’da yer almayan sünnet konusunda birinci fırka ile aynı düşüncededir. Dolayısıyla, bunlar da daha önce değindiğimiz nasih-mensuh konusunu tanımadıkları gibi, genel-özel ifade meselesini de tanımazlar.

İmam Şafii ile münazarada bulunan alim, her iki fırka hakkında da vardığı son kanaatini şöyle dile getirmektedir: “Her iki firkanın görüşünde de hata açıktır, hiç birisine de katılmıyorum.”²⁷

Münazarada taraf olan alim, konumuzla alakalı son sorusunu İmam Şafii’ye şöyle sorar: “Kesin bir delile dayanılarak haram kılınan bir şeyin, kesin olmayan bir delile dayanılarak helal kılınması meselesinde, ikna edici bir gerekçe/dayanak var mıdır?”

İmam Şafii, bu soruya evet der ve soruyla şu örneği verir: “Yanımda oturan bu adama ne dersin? Canı ve malı bizim için dokunulmaz (zarar vermemiz haram) değil midir? Alim “Evet” dedikten sonra, İmam Şafii şöyle der: “Eğer şu anda iki şahit çıkıp bu adamın başka bir adamı öldürdüğünü, malını da aldığını ve şu anda elinde bulunan malın da o mal olduğuna şahitlik etseler ne yaparsın? Alim, “ (muhakeme sonucunda bu şahitlikleri çürütecek başka bir delil bulunmazsa) o adama –İslam hukuku gereği- kısas uygulayım ve ellerindeki malı da ondan alıp öldürülen kişinin varislerine veririm.” der. İmam Şafii, “Şahitlerin yalancı olma ihtimali yok mudur?” diye sorunca Alim, “Vardır, ama şahitliği kabul etmekle emrolundum.” diye cevap verir. Bunun üzerine İmam Şafii dikkate değer şu

²⁷ Şafii, Cima’ü’l-İlim, s. 22

cümleleri kullanır: “Zahire göre (bilebildiğin kadarıyla) şahitlerin doğru olduklarına binaen, şahitliği kabul etmekle emrolunduğun için onların şahitliğini kabul ettin. Gaybı ise ancak Allah bilir. Biz ise, kesinlikle şahit olan kişide aradığımız ve araştırdığımızdan daha fazlasını Hadis rivayet eden (muhaddis) kişide arar ve araştırırız. Kitab ve Sünnet ile yapacağımız karşılaştırma ile muhaddisin doğruluğu konusunda ipuçları elde edebileceğimiz gibi, onun çağdaşı olan hadis hafızlarından da bazı bilgi ve ipuçları elde edebiliriz. Demek ki, burada var olan imkanlar, şahitlik konusunda bulunmamaktadır.

Münazaranın faydalı geçtiğini gören İmam Şafii, konumuzla alakalı olan kısmın sonunda, karşısındaki alimin şu cümlesini de nakleder: “ Peygamber (sav) den gelen Haber(Hadis)leri kabul etmeyi, senden kabul ettim (aldım).”²⁸

b) Münazaranın Değerlendirilmesi

Ehl-ı Sünnet’in büyük mezhep imamlarından biri olan İmam Şafii’nin Ehl-i Kelam’dan bir alimle yapmış olduğu bu münazarayı değerlendirdiğimizde, şu önemli noktalara varabiliyoruz.

1. Münazaranın konusu çok önemlidir. Çünkü, İslam hukukunun ikinci kaynağı olan “Sünnet”in, bağlayıcı olup olmadığı konusu bu münazarada işlenmiştir. Münazarada açıkça ifade edildiği gibi, sünnetin bağlayıcılığını kabul etmeyen görüş çok hatalı bir görüştür ve sahibini daha büyük hatalara sevk edebilmektedir.

²⁸ Bkz. a.g.e. s. 25

2. Münazara, karşılıklı soru-cevap şeklinde olmuştur. Münazarada açıkça görüldüğü gibi, her iki taraf da birbirlerine sorular sormuşlar ve cevap vermişlerdir.
3. İmam Şafii, kendisiyle münazarada bulunan alimin ismini vermemiştir. Bunun iki nedeni olabilir kanaatindeyim. Birincisi, münazarada kişinin değil düşüncenin önemli olduğunu göstermektir. İkincisi, münazarayı kişisel duygu ve düşüncelerden uzaklaştırıp, daha ihlaslı bir şekilde okuyuculara sunabilmektir.
4. Sonuç itibariyle hak galip gelir ve herkes hakkı kabul eder. Ancak şunu da dile getirmek gerekir ki, münazara sonunda, görüşünden vazgeçtiğini ve hakkı kabul ettiğini açıkça ifade eden alim de çok değerli bir alimdir. Çünkü bu hareket, onun kibirli ve inatçı biri olmadığını, tersine hakka talip ve hakka tabi biri olduğunu göstermektedir.

SONUÇ

İmam Şafii'nin, sünneti bağlayıcılığını kabul etmeyen bir alimle yaptığı bir münazarayı ele alıp değerlendirdik. Sonuç olarak şu maddeleri yazabiliriz.

- 1.) Münazarada İmam Şafii, sünnetin bağlayıcılığını kabul etmeyen bir alim ile ilmi bir tartışma yapmaktadır. Alim, münazaranın başında, sünnetin bağlayıcılığını kabul etmediğini açıkça dile getirmektedir. Münazaranın sonunda da, bu düşüncenin yanlış olduğu konusunda kendisinin ikna edildiğini söylemektedir. Bizim için önemli bir nokta da şudur ki, sünnetin bağlayıcılığını kabul etmeyen kişilerin ta imamlar

döneminde bile fırkalar halinde bulunduğu bu münazarayla anlaşılmasıdır.

- 2.) Münazaranın sonunda hem İmam Şafii hem de karşısındaki alim, sünnetin bağlayıcılığını kabul etmeyen düşüncenin çok yanlış olduğunu ve sahiplerini büyük hatalara sevk ettiğini söylemişlerdir.
- 3.) Münazarada çokça nakli deliller zikredilmekle birlikte, bazen akli delile de başvurulmuştur. Hadis ravileri ile şahitler arasında yapılan mukayese bunun en güzel örneğidir.

BİBLİYOGRAFYA

- CEVHERİ, İsmail b. Hammad (ö.393/1002) es-Sihah, Kahire 1982
- İBN MANZUR, Cemaluddin Muhammed b. Mukerrem (Ö.711/1311) LLisanü'l-Arab, Darü'l-Fikr. Beyrut 1984
- ŞAFİ'İ Muhammed b. İdris, (H.150-204) Cima'ü'l-İlim, Darü'l-Kütübi'l-İlmiye yay.Beyrut.
- ŞAFİİ, Muhammed b. İdris, (H.150-204) İhtilafü'l-Hadis, Müessesetü'l-Kütüb es-Sakafiye yay. Beyrut
- ŞAFİİ, Muhammed b. İdris. (H.150-204) el-Üm, Darü'l-Marife yay. Beyrut
- ŞAFİİ, Muhammed b. İdris, (H.150-204) er-Risale, (thk. Ahmöed Muhammed Şakir) Darü'l-Kütübi'l-İlmiye yay. Beyrut
- ŞİRBİNİ Şemsuddin Muhammed b. Ahmed el-Hatib (Ö.977/1569) Müğni'l-Muhtac ila Ma'rifeti Maani Alfazi'l-Minhac. Darü'l-Fikr yay. Beyrut
- ZEBİDİ, Muhammed Murtaza b. Muhammed (Ö. 1205/1791) Tacü'l-Arus min Cevahiri'l-Kamus, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi yay. Beyrut